

Article 3

Jåstad, H. L., Endringen i samisk og norsk husholdsstruktur – Nord-Troms og Finnmark i perioden 1865 til 1900, *Historisk tidsskrift*, 2011, 1 (in press)

Endringen i samisk og norsk husholdsstruktur: Nord-Troms og Finnmark i perioden 1865 til 1900

Hilde L. Jåstad, f. 1968, stipendiat, Universitetet i Tromsø¹

Sammendrag

I siste del av 1800-tallet sank andelen eldre som bodde sammen med egne voksne barn i Nord-Troms og Finnmark. Artikkelen diskuterer i et etnisk perspektiv hvilken effekt alder, kjønn, ekteskapelig status og stilling som husholdsoverhode hadde på denne typen samboerskap, og hva som bidro til endring. Analysen viser at nedgangen, uavhengig av etnisk tilknytning, var et resultat av at enker og enkemenn uten stilling som husholdsoverhode i langt mindre grad var samboende med egne voksne barn. For å forstå endringen, diskuterer artikkelen føderådssystemet og hvilke konsekvenser arvesystemer knyttet til eiendomsoverdragelse hadde. Yngste sønns rett kan bidra til å forklare den høyere andelen av samboerskap blant samene. I tillegg kan både yngste og eldste sønns rett bidra til å forstå endringen over tid, da nedgangen primært skjedde for eldre samboende med gifte sønner.

¹ Denne artikkelen er den tredje og siste i forfatterens avhandlingsarbeid: H. L. Jåstad, *Intergenerational Co-residence across Generations. Northernmost Norway during the Last Part of the Nineteenth Century*, IHR, HSL-fak., Universitetet i Tromsø. Forventet disputas vår 2011.

Innledning

Mot slutten av 1800-tallet endret husholdsstrukturen seg i Nord-Troms og Finnmark. Stadig færre eldre bodde sammen med egne voksne barn. Endringen viser at fram til 1875 bodde ca. 2/3 av alle eldre samer sammen med eget voksent barn. Nivået var 10 prosentpoeng lavere blant nordmenn. I 1900 var ikke bare de etniske forskjellene utvasket, færre enn halvparten av de eldre bodde i såkalt flergenerasjonshushold.²

Hvordan kan vi beskrive dette samboerskapet, og hvilke særpreg lå i endringen? Hva som former og endrer familiesystemer, er og var komplekst. Det å utpeke en enkelt forklaring vil i så måte være å underminere tidligere forskning. Med et slikt overordnet perspektiv søker artikkelen å tilføre norsk familiehistorie en alternativ måte å studere familiesystemer – ved å ta utgangspunkt i den eldre generasjonen.³ Med bakgrunn i to alternative teorier, diskuteres det i hvilken grad samboerskapet var initiert og opprettholdt av den eldre eller yngre generasjonen. Demografiske variabler som alder, kjønn og ekteskapelig status, i tillegg til stillingen som husholdsoverhode, vil i så måte være sentrale forståelseshorisonter. Dernest retter artikkelen søkelyset på arv og føderåd som forklaringsvariabler til både kontinuitet og endring av familiesystemer. I den forbindelse vil diskusjonen også omhandle det samboende barnet og dettes demografiske kjennetegn.

Lavere barnetall og økende andel eldre gir store utfordringer i årene som kommer. Hvilke økonomiske og politiske utfordringer dette skaper, får stadig større plass i media. Hovedoppslaget på Aftenpostens forside den 9.4.2010 var ikke Tysklands invasjon for 70 år siden. Isteden sto det: ”Vi vil ikke passe på mor og far”, videre fulgt av: ”I Norge kan bare 14 prosent tenke seg å ha sine gamle foreldre boende hjemme”.⁴ Er det kun gode velferdsordninger som gjør at nordmenn i en europeisk sammenheng er minst opptatt av å ta seg av familien selv, slik Aftenposten velger å vinkle saken? Svaret er komplekst. Hvordan familier organiserte sine hushold tilbake i tid, og spesielt hvilken plass de eldre hadde i disse, vil være viktig kunnskap for framtidens alderdomsdebatt.

Siden tidlig på 1970-tallet har det vært bred enighet blant familiehistorikere om at den dominerende husholdsformasjonen i Vest-Europa og USA, både før og etter moderniseringa av samfunnet, var kjernefamilien. En slik dominans skyldtes først og fremst den nære

² Flergenerasjonshushold defineres i utgangspunktet som hushold med mer enn to generasjoner. Denne artikkelen ser på samboerskap mellom to generasjoner som har til felles at de begge er voksne; eldre over 60 år i hushold med egne voksne barn eldre enn 18 år. Det å bruke flergenerasjonshushold om denne type organisering, uttrykker en oppfatning om at to voksne generasjoner i samme hushold representerer en annen familietype enn kjernefamiliehushold.

³ Det metodiske aspektet ved denne tilnærmingen er utførlig diskutert i avhandlingens introduksjonskapittel.

⁴ Aftenposten 9.4.2010.

sammenhengen mellom giftermål og etablering av selvstendig hushold. I regelen flyttet barna ut av foreldrehjemmet ved giftermål,⁵ hvorpå foreldrene bodde alene i selvstendige hushold så lenge helsa tillot det. Selvstendige hushold er i denne konteksten definert som en enhet av ett eller flere mennesker som har særskilt bosted og kosthold.⁶ Deretter, når de eldre ble for skrøpelige til å opprettholde en slik boform, flyttet de inn i husholdet til ett av sine voksne barn.⁷

Norske familiehistorikere har i høy grad sluttet opp omkring kjernefamiliens tidløse dominans, men har samtidig unngått å stagnere i en kontinuitetstese. Forskningen har i stedet dreid i retning av å forklare stammefamiliehusholdet, som i en vesteuropeisk kontekst er atypisk. Stammefamiliebegrepet har sin opprinnelse fra den franske samfunnsforskeren Frederic Le Play (1806–1882), som definerte *la famille souche* som et system der ett gift barn ble værende igjen hos foreldrene. Alle andre søsken mottok en medgift og etablerte egne uavhengige hushold.⁸ På landsbasis viser folketellinga av 1801 at hvert tiende hushold var organisert som stammefamilie, og systemet var hyppigst å finne blant bønder der i alt 27 prosent hadde en slik organisering.⁹

Odels- og åsetesrett har blitt trukket fram som sentrale faktorer for å forstå stammefamiliestrukturen, og i en førindustriell kontekst har den norske odelsbonden blitt stående som et kulturelt uttrykk for det komplekse norske familiesystemet.¹⁰ Med odelsrett

⁵ Flere studier peker på at barna kunne ha flere flyttinger ut av foreldrehjemmet før giftermål, for eksempel i perioder hvor de jobbet som tjenere i andre hushold. Se M. Dribe, *Liv och rörelse. Familj och flyttningar i 1800-talets svenska bondesamhälle*, Hedemora 2003: 70–96. Poenget i denne sammenheng er at det eksisterer en bred enighet om at alle barn flyttet ut av foreldrehjemmet ved giftermål, og at foreldrene satt igjen med ”tomt rede”.

⁶ S. Dyrvik, *Historisk demografi: ei innføring i metodane*, Bergen 1983: 184.

⁷ P. Laslett, Introduction, i P. Laslett og R. Wall (red.), *Household and Family in Past Time*, London 1972; P. Laslett, Characteristics of the Western Family Considered over Time, *Journal of Family History*, 1977, 2, 2: 89–116; T. K. Hareven, *Family Time and Industrial Time: The Relationship between the Family and Work in a New England Industrial Community*, New York 1982; T. K. Hareven, Aging and Generational Relations: A Historical and Life Course Perspective, *Annual Review of Sociology*, 1994, 20: 437–461; D. I. Kertzer, Toward a Historical Demography of Aging, i D. I. Kertzer og P. Laslett (red.), *Aging in the Past: Demography, Society and Old Age*, Berkeley 1995: 363–383; G. Alter, L. Cliggett og A. Urbiel, Household Patterns of the Elderly and the Proximity of Children in a Nineteenth Century City: Verviers, Belgium 1831–1846, i T. K. Hareven (red.), *Aging and Generational Relations over the Life Course: A Historical and Cross-Cultural Perspective*, Berlin 1996: 30–42; T. W. Guinnane, The Family, State Support, and Generational Relations in Rural Ireland at the Turn of the Twentieth Century, i Hareven 1996: 100–119.

⁸ C. B. Silver, *Frederic Le Play on Family, Work, and Social Change*, Chicago 1982: 261.

Stammefamiliebegrepet er muligens ikke noe godt oversatt ord, men vel etablert i norsk familiehistorie. S. Sogner, *Folkevekst og flytting. En historisk-demografisk studie i 1700-årenes Øst-Norge*, Oslo 1979; H. H. Bull, *Hushold og generasjonsskifter i Rendalen 1762–1900: Ættesamfunnets siste skanse?*, hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo 2000; A. Solli, *Individ – hushald – samfunn: fisk og jord som grunnlag for hushaldsetableringa i Norge kring år 1800*, hovedfagsoppgave, Historisk institutt, Universitetet i Bergen 1995; A. Solli, *Livsløp – familie – samfunn: Endring av familiestrukturar i Norge på 1800-talet*, dr.art.-avhandling, Historisk institutt, Universitetet i Bergen 2003.

⁹ Solli 1995: 84.

¹⁰ S. Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans: trekk fra norsk familiehistorie før og nå*, Oslo 1990; S. Sogner, The Norwegian Stem Family: Myth or Reality?, i A. Fauve-Chamoux og E. Ochiai (red.), *The Stem Family in*

menes retten til å eie en jordeiendom på bakgrunn av at denne over en bestemt tid hadde tilhørt slekta.¹¹ Hevdstida ble i 1857 endret fra 10 til 20 år. Om jordeiendommen ble solgt ut av slekta, sikret odelsloven at rettmessig arving kunne gjøre salget ugyldig. Løsningsfristen har i likhet med hevdstida blitt endret flere ganger, og fra 1857 var denne satt til tre år. Ifølge åsetesretten var det eldste sønn som ved arveskifte hadde fortrinnsrett til gården, og fra 1863 ble det fastsatt at åsetesmannen kunne overta gården til en pris under markedstakst.¹² Medarvinger fikk sin arv i form av pengekrav på åsetesmannen, og kravet var sikret gjennom panterett på eiendommen.

Som arvesystemer var både odels- og åsetesretten et effektivt vern om slektas eiendomsrett, ved at familiens jordeiendom var sikret også for neste generasjon. Like interessant for denne artikkelen er de ulike praksisene som eksisterte i tida før arven ble delt – før arvelater døde. Hvem sikret foreldrenes alderdom? Like lenge som odelsretten har det eksistert et føderådssystem der den eldre generasjonen var sikret underhold når gården og stillingen som husholdsoverhode ble overført til neste generasjon.

Implisitt forutsetter både arve- og føderådssystemet en endring i livsløpet for den eldre generasjonen, men til nå har norsk familiehistorie i liten grad fokusert på denne gruppa. Hensikten med denne artikkelen er å begynne utforskningen av familiesystemet med utgangspunkt i de eldre over 60 år. Sentral problemstilling vil være på hvilken måte arv og ulike former for føderåd påvirket familieorganiseringen.

Førindustrielle Norge var *ikke* kulturelt homogent. Nord-Norge besto – og består – av tre større etnisk ulike folkegrupper: Samisk, norsk og kvensk befolkning. Vi er derfor nødt til å stille spørsmålet om odels- og åsetesretten var det eneste rådende arvesystemet, dernest hvilke sedvaner som var knyttet til de eldres rettigheter ved eventuell eiendomsoverdragelse. Erik Solem (1877–1949) arbeidet det første tiåret av 1900-tallet som sorenskriver i Tana, og beskrev arvesystemet i den samiske befolkninga som ultimogeniturt. Dette innebærer en preferanse for yngste barn, fortrinnsvis yngste sønn, når en eiendom ble overført neste generasjon. Det yngste barnet hadde plikt til å gi omsorg for sine foreldre fram til deres bortgang. Solem fant dette systemet både blant reindriftssamer og blant sjøsamer. Studier fra andre land viser dessuten at dette systemet var vanlig i finsk-ugriske befolkninger, noe som

Eurasian Perspective. Revisiting House Societies, 17th–20th Centuries, Bern 2009: 151–172; Solli 1995 og 2003; Bull 2000; H. H. Bull, *Marriage Decisions in a Peasant Society. The role of the family of origin with regard to adult children's choice of marriage partner and the timing of their marriage in Rendalen, Norway, 1750–1900*, dr.art.-avhandling, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo 2006; E. Fure, Gamle i flergenerasjonsfamilier – en seiglivet myte?, *Historisk tidsskrift*, 1986, 1: 16–35.

¹¹ K. Johannessen, Odelsrett, i S. Imsen og H. Winge (red.), *Norsk historisk leksikon*, Oslo 1999: 300.

¹² *Ibid* (Åsete): 490.

kan støtte en teori om en alternativ, kulturell praksis som sameksisterte med det primogeniture systemet beskrevet i norsk arvelovgivning.¹³

To ulike arvesystemer innenfor samme geografiske område tillater oss å sammenlikne effekten en slik praksis hadde på husholdsorganiseringa. Det etniske perspektivet vil derfor være sentralt, og knyttet til overnevnte problemstilling vil artikkelen være samlet om en komparasjon av den samiske og norske befolkning. Teoretisk kan etnisitet defineres relasjonelt, der etniske grupper definerer seg selv i møte med andre. Etniske forskjeller oppstår som et resultat av kommunikasjon mellom ulike grupper, hvor kulturelle markører blir framhevet, opprettholdt eller forandret avhengig av endret behov for konsolidering innenfor gruppen så vel som mot andre grupper.¹⁴ I denne artikkelen vil etnisitet således være operasjonalisert i forhold til to antatt ulike arvesystemer.

Analysen konsentrerer seg om tida 1865 til 1900 med hovedvekt på folketellingene fra 1865, 1875 og 1900. Geografisk er studien avgrenset til Nord-Troms og Finnmark (videre forkortet til NTF-området), og dette valget er primært basert på at samene utgjorde en betydelig andel av befolkninga i angitt tidsperiode.

To alternative teorier

Vi kan skille mellom to teorier for å forklare kontinuitet og endring i livsoppholdet for eldre: Teori om ”reinkorporering i kjernefamilien”¹⁵ og ”økonomisk utviklingsteori”.¹⁶ Reinkorporeringsteorien hevder at alle barn flyttet ut fra sitt foreldrehjem ved giftermål. Når en av foreldrene mistet sin ektefelle, ble ufør e.l., flyttet vedkommende inn i husholdet til ett av deres voksne barn.¹⁷ Indirekte hevder teorien to forhold. For det første at begge generasjonene søkte uavhengighet, som en slags ”avstandsintimitet”. Dernest at denne uavhengigheten ikke var påvirket av økonomiske, politiske, sosiale eller kulturelle endringer.

Som en kontrast til denne forklaringen finner vi den økonomiske utviklingsteorien. Den argumenterer for at livsoppholdet i førindustriell tid var preget av flergenerasjonshushold. Den eldre og yngre generasjonen var økonomisk avhengig av

¹³ E. Solem, Yngste sønns arverett hos lappene og andre folk, i *Festskrift til rektor J. Qvigstad*, Tromsø Museums Skrifter, Tromsø1928: 300.

¹⁴ Niemi og Hansen, Etnisitet, i Imsen og Winge 1999: 102–104.

¹⁵ Kertzner 1995: The nuclear reincorporation theory.

¹⁶ S. Ruggles, The Decline of Intergenerational Coresidence in the United States, 1850 to 2000, *American Sociological Review*, 2007, 72: 964–989: The economic development theory.

¹⁷ Kertzner 1995. Teorien er nær knyttet til hvordan Peter Laslett og hans kollegaer i The Cambridge Group tidlig på 1970-tallet artikulerte en ny måte å forstå førindustriell familie- og husholdsorganisering. For videre diskusjon, se artikkel 2 “The effect of ethnicity and economy upon intergenerational coresidence: Northern Norway during the last part of nineteenth century” i artikkelforfatterens avhandling.

hverandre. Imidlertid førte industrialiseringa og urbaniseringa til nye muligheter for den yngre generasjonen, blant annet ved en sterk inntektsøke. Denne endringen, kombinert med redusert patriarkalsk autoritet, førte til oppløsning av flergenerasjonshusholdet.¹⁸ Den teoretiske forutsetningen bak denne forståelsen er at flergenerasjonshusholdet var utløst av et økonomisk behov hos den yngre generasjonen. Motsetningen til en slik forståelse finner vi tydelig i reinkorporeringsteorien, som understreker at det var behovet hos de svake eldre som motiverte flergenerasjonshusholdet.

Den økonomiske utviklingsteorien benekter ikke at andelen kjernefamiliehushold var høy også i førindustriell tid. Det teorien derimot argumenterer for, er at den høye andelen kjernefamiliehushold kun var en konsekvens av demografiske forhold og begrensninger.¹⁹ Begrensningene lå i at svært få av husholdene hadde mulighet til å inkludere eldre foreldre. Dette skyldtes at sen giftermålsalder og store barnekull forårsaket stor avstand mellom generasjonene. Lange generasjonsintervall i kombinasjon med en relativt kort forventet levetid resulterte i at den perioden hvor det var teoretisk mulig for voksne barn å bo sammen med sine foreldre var veldig kort.

Høy fertilitet, som var normalt i de fleste europeiske land fram til århundreskiftet, reduserte muligheten for flergenerasjonshushold også på en annen måte. Siden gifte brødre og søstre sjelden bodde sammen, resulterte det i at eldre foreldre vanligvis bodde sammen med kun ett av sine voksne barn. De andre barna flyttet ut og etablerte selvstendige hushold. Denne praksisen, kombinert med høy fertilitet, kort forventet levealder og lange generasjonsintervall, garanterte at flergenerasjonshushold alltid ville være i minoritet. Men det betydde nødvendigvis ikke at flergenerasjonshushold med hensikt ble unngått.²⁰

Tidligere forskning i Norge

Som nevnt innledningsvis har norske familiehistorikere i liten grad støttet seg til kontinuitetstesen om at husholdene i førindustriell tid alltid har vært nukleære, slik Laslett og hans etterfølgere har fastholdt. Diskursen i norsk familiehistorie har i stedet fokusert på geografiske, økonomiske og sosiale forskjeller.

¹⁸ Ruggles 2007: 984–987. Teorien er påvirket av Fredric Le Plays teorier om hva som formet familiesystemene i førindustriell tid. For videre diskusjon, se artikkel 2 i artikkelforfatterens avhandling.

¹⁹ S. Ruggles, *Prolonged Connections: The Rise of the Extended Family in Nineteenth Century England and America*, Wisconsin 1987; S. Ruggles, The Transformation of American Family Structure, *American Historical Review*, 1994, 99: 103–28; S. Ruggles, Living Arrangements of the Elderly in America, 1880–1980, i T. K. Hareven 1996: 254–271; S. Ruggles, Multigenerational families in nineteenth-century America, *Continuity and Change*, 2003, 18, 1: 139–165; Ruggles 2007.

²⁰ Ibid.

I og med at norske folketellinger allerede fra den første nominative tellinga i 1801 innhentet informasjon om yrke, har forskningen i høy grad dreid seg om hvilken effekt økonomi og eierskap av produksjonsmidlene har hatt på familie- og husholdsstruktur. I den sammenheng viser tidligere studier at stammefamiliesystemet eksisterte i større grad blant selveiende bønder enn blant husmenn.²¹ I områder der kombinasjonsnæringen sto sterkt, som for eksempel langs kysten, viser Ståle Dyrvik at også her var eierskap til jord assosiert med mer komplekse hushold, idet fiskernes hushold ble funnet å være nukleære og små sammenliknet med fiskerbøndenes hushold.²²

Det siste tiåret har flere studier sett nærmere på hvilken effekt faser i menneskets livssyklus har hatt for husholdsstrukturen.²³ Av spesiell interesse for denne artikkelen er Hans Henrik Bulls analyse av hushold i Rendalen fra slutten av 1700-tallet til 1900, hvor han har valgt generasjonsskiftet som perspektiv. Resultatene i denne studien antyder en positiv sammenheng mellom eiendomsoverføring og samboerskap mellom foreldre og gifte barn gjennom hele perioden.²⁴ Bull hevder imidlertid at det skjedde en endring i hva som påvirket og opprettholdt samboerskapet. Fram til midten av 1800-tallet var det beste alternativet for et gårdbrukerbarn å overta foreldrenes gård, og eldste sønns odelsrett fungerte på både selveide og bygglede gårder.²⁵ Etter midten av 1800-tallet endret dette seg, og tendensen ble at åsetesarvingen flyttet ut og fant inntektsmuligheter andre steder, f.eks. ved å utvandre til Amerika eller å trekke inn til byene.²⁶ Dette resulterte i at en yngre sønn overtok etter foreldrene, en tendens som for øvrig var sterkest på de mindre gårdene.²⁷ Bull fant i tillegg en større gruppe pensjonerte bønder i selvstendige husholdninger (kårhus), etterfulgt av et økt antall eldre som flyttet inn til ett av barnas hushold da de ble for gamle til å klare seg selv.²⁸

²¹ Solli 1995; Sogner 1978: 708; Sogner 1990: 36–39; Bull 2000: 97–99; Fure 1986: 35. Liknende forhold er også beskrevet for Sverige. Se C. Lundh, Households and families in pre-industrial Sweden, *Continuity and Change*, 1995, 10: 51.

²² S. Dyrvik, Farmers at Sea: A Study of Fishermen in North Norway, 1801–1920, *Journal of Family History*, 1993, 18: 341–356. I et nordisk perspektiv er liknende forhold beskrevet for Sverige og Island. G. A. Gunnlaugsson, Ó. Garðarsdóttir, Availability of offspring and the household position of elderly women: Iceland 1901, *Journal of Family History*, 1995, 20: 167. Forskjellen mellom jordbruks- og industrihushold forklares på samme måte. Studier fra bl.a. Sundsvall viser at gårdbrukere i større grad enn industriarbeidere var assosiert med flergenerasjonshushold. L. Fusè, *Parents, Children and their Families: Living arrangements of old people in the XIX century, Sundsvall region*, dr.-avhandling, Universitetet i Umeå 2008: 175.

²³ Solli 2003 og Bull 2000.

²⁴ Bull 2000: 56.

²⁵ Ibid: 53.

²⁶ Ibid: 97–99.

²⁷ Ibid: 53.

²⁸ Ibid: 97–99.

Større og mer komfortable hustyper gjorde det enklere for den yngre generasjonen å ta seg av de eldre.²⁹

Konkurransedyktige alternativer til odels- og åsetesretten har også vært Sølvi Sogner sin forklaring på det hun hevder å være oppløsningen av stammefamiliesystemet på slutten av 1800-tallet.³⁰

En tydelig sammenheng mellom primogenitur og flergenerasjonshushold er likeså funnet i Eli Fures studie av Asker og Bærum i første del av 1800-tallet. Fure argumenterer for at eldste sønns rett opprettholdt en praksis der de gamle fortsatte å leve i husholdningen de selv hadde etablert. Barn etablerte seg i husholdningen til foreldrene oftere enn de mottok foreldre i sitt hjem. Dette mønsteret var tydeligere blant bønder enn blant husmenn.³¹

NTF-området

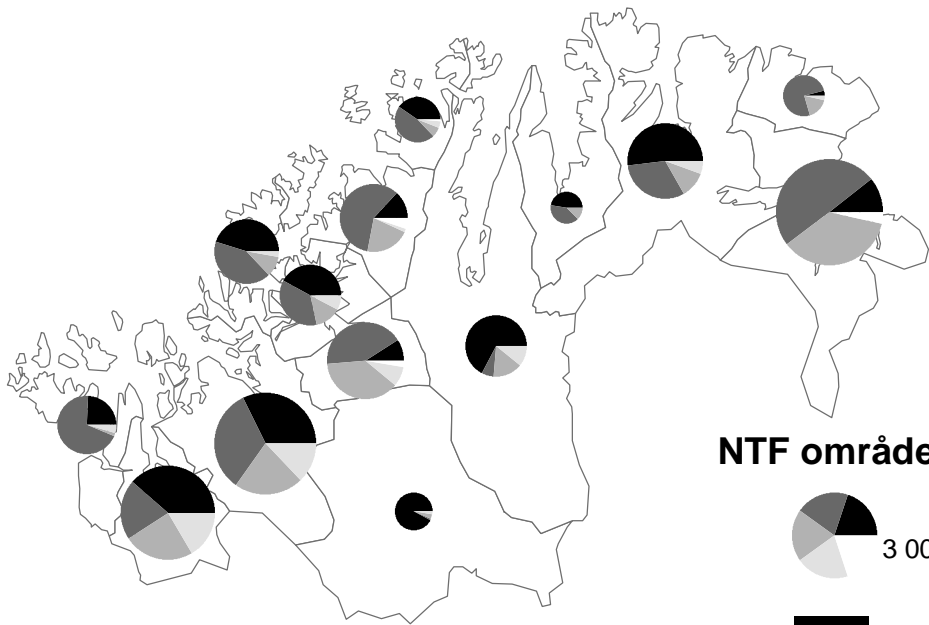
I 1865 var det fleretniske NTF-området befolket av rundt 31 000 mennesker. Trettifem år senere var tallet nær dobbelt så høyt, hovedsakelig pga. et betydelig fødselsoverskudd, men også pga. økt tilflytning.³² Fig. 1 viser et kart over området der både befolkningsveksten og det fleretniske er synliggjort på kommunenivå for henholdsvis 1875 og 1900.

²⁹ Ibid: 94.

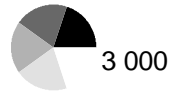
³⁰ Sogner 2009.

³¹ Fure 1986: 35.

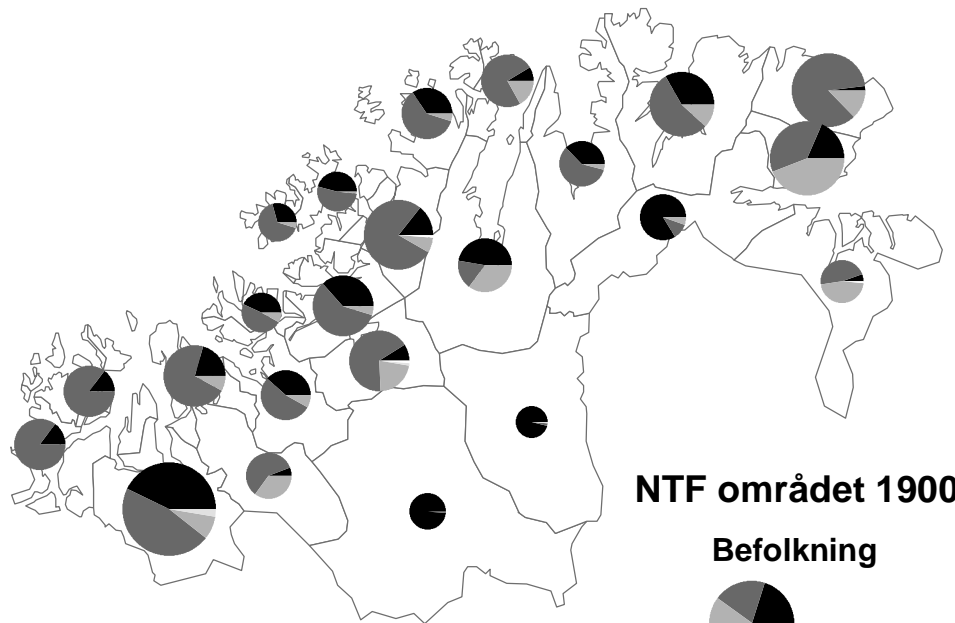
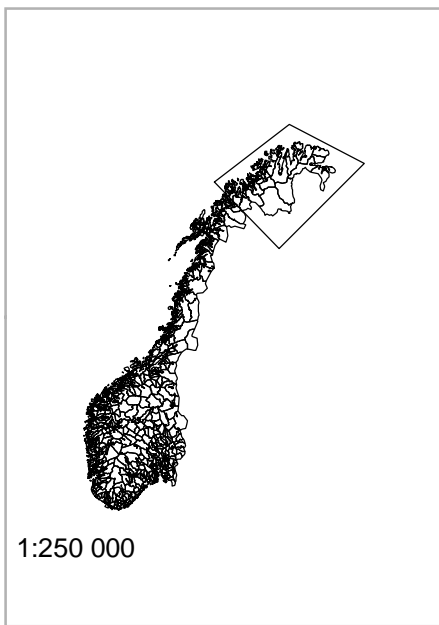
³² R. R. Balsvik og M. Drake, *Menneskene i Nord-Norge. Fra istid til nåtid – fra vogge til grav*, bd. 1 i E. A. Drivenes, M. A. Hauan og H. A. Wold (red.), *Nordnorsk kulturhistorie. Det gjenstridige landet*, Oslo 1994: 88–104.

NTF området 1875

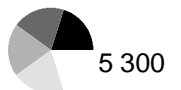

- Samisk
- Norsk
- Kven
- Blandet
- Andre

NTF området 1900

Befolkning

- Samisk
- Norsk
- Kvensk
- Blandet
- Andre

C

1:30 000

Grunnsteinen i husholdsøkonomien var en kombinasjon av fiske og gårdsdrift.³³

Naturalhusholdningen i dette systemet var gårdsbruket og fjordfisket, mens deltakelse i de store fiskeriene i Lofoten og Finnmark sikret befolkning inntekt og tilgang på varer.

Arbeidsoppgavene i husholdet var delt mellom kjønne, der kvinnene hadde ansvaret for hushold og husdyr som gav melk og kjøtt. Sammenliknet med den norske befolkninga var det blant samene riktignok mer vanlig at kvinner hadde ansvar for fjordfiske mens mennene reiste ut på de sesongbetonte fiskeriene langs kysten.³⁴

I dette arktiske miljøet var det de økologiske mulighetene og begrensningene som mer enn noe annet definerte de økonomiske aktivitetene. Således sto fisket sterkest blant kystbosetninga, mens jordbruket tiltok innover i de mer fertile fjordarmene. I innlandsområdet bosatte folk seg langs elver og innsjøer. Her var hovedaktivitetene laksefiske, husdyrhold og reindrift. Utstrekningen og viktigheten av den samiske reindriften er vel dokumentert i andre publikasjoner, og vil ikke bli nærmere presentert her.³⁵ Laksefiske var primært en samisk aktivitet,³⁶ mens husdyrhold var relativt vanlig blant alle de tre etniske gruppene.

Mot slutten av 1800-tallet opplevde enkelte steder en økt gruveaktivitet, noe som gav nye yrkesmuligheter for mange menn.³⁷ Det er imidlertid bred enighet blant historikere om at majoriteten av befolkninga ikke gav opp den tradisjonelle livsstilen som fiskerbonde. Folk var vant til mange aktiviteter, og gruvedrift ble en del av dette, mer enn et alternativ.³⁸

Fra kilde til individdata

Datasettet inneholder 6707 individer i alderen 60 år og eldre.³⁹ Flergenerasjonshushold er definert med eldste samboende barn 18 år eller eldre.

Folketellingene fra 1865, 1875 og 1900 er bearbeidet av Digitalarkivet og Registreringssentral for historiske data (RHD) og hentet via North Atlantic Population Project (NAPP), som er tilgjengelig fra Minnesota Population Center. Den viktigste fordelene NAPP-dataene gir, sammenliknet med andre digitaliserte folketellinger tilgjengelig i Norge, er konstruksjonen av familierelasjonsvariabler. Disse variablene identifiserer hvert enkelt individ

³³ H. D. Bratrein, Kystkultur og kystsamfunn i Nord-Norge, *Heimen*, 1992, 4: 217–226.

³⁴ E. Niemi, *Vadsøs historie*, bd. 1, Vadsø 1983.

³⁵ L. I. Hansen og B. Olsen, *Samenes historie fram til 1750*, Oslo 2004; NOU, *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv*, 1994: 21, 7.1–14; NOU, *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger*, 2001: 34; NOU, *Samisk naturbruk og rettsituasjon fra Hedmark til Troms*, 2007: 14. Norges offentlige utredninger er tilgjengelige fra www.regjeringen.no.

³⁶ A. Solbakk, *Den elvesamiske kulturen*, Varanger Samiske Museums Skrifter, Karasjok 2007.

³⁷ I. Bjørklund, E. A. Drivenes og S. Gerrard, På terskelen til et nytt århundre 1890–1920, bd. 1 i Drivenes, Hauan og Wold 1994: 285–294.

³⁸ *Ibid*: 293. E. A. Drivenes, *Fiskarbonden og gruveslusk*, Oslo 1985: 153.

³⁹ Ugifte eldre er utelatt da disse ikke var under risiko for å bo sammen med eget voksent barn.

i husholdet sin relasjon til ektefelle, mor eller far, og er således et sentralt grunnlag for å analysere husholds- og familiestrukturer.⁴⁰

De nominelle folketellingene er den eneste primærkilden som kan gi oss tilnærmet komplett informasjon om etnisitet på individnivå. Med forbehold om de utfordringene knyttet til selve registreringspraksisen og hvordan vi skal oppfatte denne, er det rimelig å anta at den samiske delen av befolkninga utgjorde ca. 1/3 både i 1865-, 1875- og 1900-tellingene, mens den norske befolkninga hadde en relativ økning fra 48 til 55 prosent i samme tidsrom.⁴¹

De eldres alder

Forutsetning i reinkorporeringsteorien er at alle barn forlot barndomshjemmet ved giftermål. Om en av foreldrene senere mistet sin ektefelle eller ble arbeidsufør, så flyttet denne inn i husholdet til ett av barna.

Ideelt sett bør en slik livsløpsanalyse ta utgangspunkt i longitudinelle datasett hvor viktige hendelser for hvert enkelt individ er registrert. Det vil da være mulig å følge utvalgte aldersgrupper (faktiske kohorter)⁴² over tid. Når det gjelder historisk statistikk, er mangelen på longitudinelle data imidlertid velkjent.⁴³ Ved bruk av tverrsnittsdata har løsningen vært å konstruere syntetiske kohorter. Hver alderskohort består av ulike individer, men vi antar at hver kohort gjenspeiler hverandres kohorter på et gitt tidspunkt.⁴⁴ Vi forutsetter med andre ord at aldersmønsteret er en modell av tenkte individers livsløp.

Tidligere studier har beskrevet eldre syntetiske alderskohorters reinkorporering ved hjelp av en U-formet kurve. Kurvens form beskriver en nedgang i bofellesskap fra rundt 60-års alder, for deretter å stige fra rundt 70-års alder.⁴⁵ Samme studie viser at foreldrenes alder

⁴⁰ Minnesota Population Center, Registreringssentral for historisk data, Digitalarkivet og NAPP. Jf. www.rhd.uit.no; www.digitalarkivet.no; www.nappdata.org. For videre diskusjon av kodesystemet og generell kildekritikk se artikkelforfatterens avhandling.

⁴¹ Se blant annet L. I. Hansen og T. Meyer, The ethnic classification in the late 19th century censuses: A case study from Southern Troms, Norway, *Acta Borealia*, 1991, 2: 13–56; E. Lie og H. Roll-Hansen, *Faktisk talt. Statistikkens historie i Norge*, Oslo 2001; G. Thorvaldsen, Changes in Data Collection Procedures for Process-Generated Data and Methodological Implications. The Case of Ethnicity Variables in 19th Century Norwegian Censuses, *Historical Social Research*, 2009, 34, 3: 168–190; B. Evjen og L. I. Hansen, One people – many names: on different designations for the Sami population in the Norwegian county of Nordland through the centuries, *Continuity and Change*, 2009, 24: 211–243.

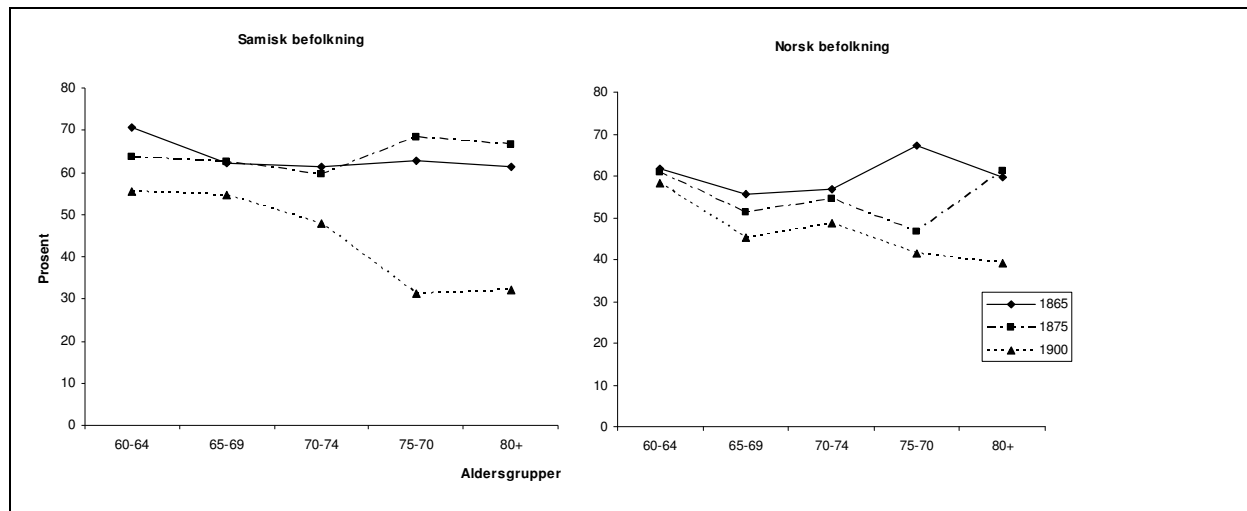
⁴² Definisjonen på en kohort er summen av individer som i samme fase av sitt livsløp har en felles hendelse, for eksempel alle individer som fylte 60 år i 1865. B. Hjorth Andersen, Kohort, i O. Korsnes (red.), *Sosiologisk leksikon*, 2. utgave, Oslo 2008: 142.

⁴³ I 2009 ble det bevilget 2 millioner kroner fra Norges forskningsråd til utredning av et nasjonalt, historisk befolkningsregister hvor ett av målene er å planlegge et longitudinelt register for de siste par hundreårene. Prosjektet ledes av Registreringssentral for historisk data, Tromsø. Jf. http://www.rhd.uit.no/nhdc/Kort_artikkel.html

⁴⁴ J. A. Palmore og R. W. Gardner, *Measuring Mortality, Fertility, and Natural Increase*, Honolulu 1994: 36.

⁴⁵ Ruggles 2003: 151–152.

varierte lite dersom flergenerasjonshushold ble holdt oppe av behovene til barna, slik den økonomiske utviklingsteorien framholder.

Figur 2: Prosent eldre bosatt med egne voksne barn, etter alder og år. Fordelt etter etnisitet. Nord-Troms og Finnmark, 1865-1900. (N samisk befolkning; 1865= 689, 1875=735, 1900=1180. N norsk befolkning; 1865=560, 1875=647, 1900=1416)
 Kilde: Folketellingene 1865, 1875 og 1900. Minnesota Population Center, Registreringsentral for historisk data, Digitalarkivet og NAPP. Cf www.rhd.uit.no ; www.digitalarkivet.no ; www.nappdata.org

Sammenhengen mellom flergenerasjonshushold og foreldrenes alder er framstilt i fig. 2. I 1865 og 1875 ser vi at flergenerasjonsnivået for gruppa 60–64 år i den norske befolkninga lå i overkant av 60 prosent, og at dette nivået samsvarer med nivået for aldersgruppen 80+. Mellom dette aldersspennet var andelen samboende med egne voksne barn for det meste lavere, spesielt i 1875. Aldersmønsteret hos eldre norske støtter derfor i noen grad reinkorporeringsteorien.

Et slikt mønster er ikke like tydelig blant eldre samer. I 1865 bodde 70 prosent av alle samer i gruppen 60–64 år sammen med eget voksent barn. Deretter sank andelen samboerskap til litt over 60 prosent, et nivå som holdt seg konstant for resten av aldersgruppene. I 1875 var tiltagende alder i større grad enn i perioden før sammenfallende med økt samboerskap, men sammenliknet med den norske befolkninga var effekten av alder mindre.

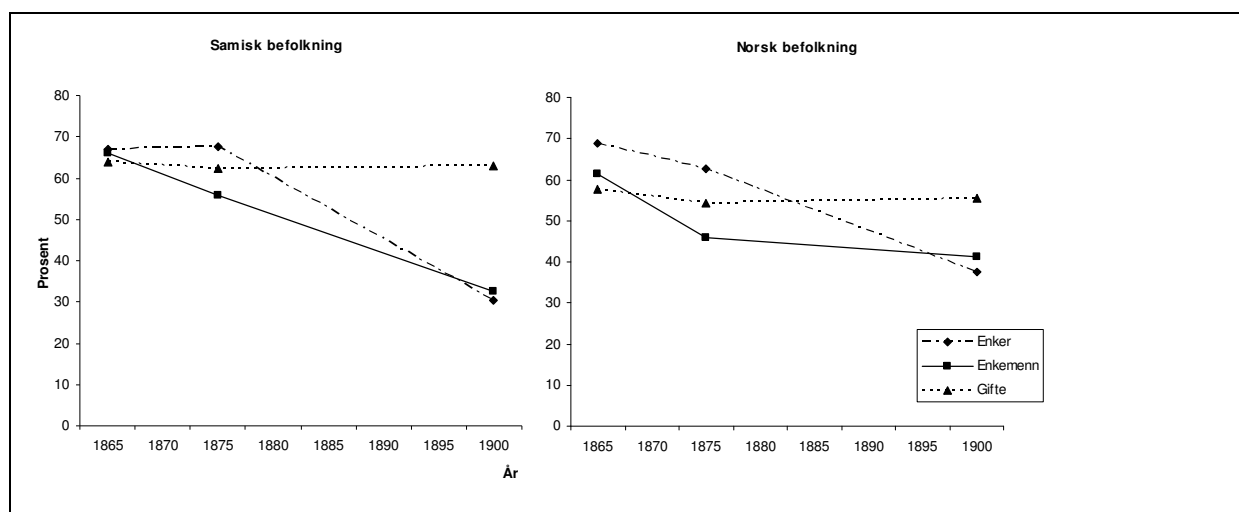
I 1900 var andelen flergenerasjonshushold betydelig påvirket av de eldres alder, og endringen var størst i den samiske befolkninga. Sammenliknet med 1865 gikk andelen flergenerasjonsfamilier ned med rundt 10 prosentpoeng for aldersgruppene opp til 70–74 år. Derneft forsatte nedgangen suksessivt med alder. I 1900 var det kun 30 prosent av samiske eldre over 75 år som bodde sammen med egne voksne barn. 25 år tidligere lå det mellom 60 og 70 prosent.

At økt alder ser ut for å ha hatt en noe ulik effekt på flergenerasjonsfamilier blant samer og nordmenn, spesielt i 1865 og 1875, kan være påvirket av ulike tradisjoner på eiendomsoverdragelse. Yngste sønns rett (ultimogeniture) var av Solem beskrevet som en samisk tradisjon, ganske ulikt det norske systemet. Ikke bare arvet yngste sønn det foreldrene hadde opparbeidet seg, han måtte også påta seg ansvaret og omsorgen for sine foreldre fram til deres død. I et slikt system kan ikke foreldrenes alder ha hatt stor effekt på samboerskapet mellom generasjonene, siden det er rimelig å anta at yngste sønn ble værende i husholdet til foreldrene. At alder varierte noe i 1865 og 1875 er nok mer et uttrykk for at ikke arvesystemet alene kan forklare husholdsstrukturene.

Et interessant spørsmål er hvorvidt aldersmønsteret bar preg av å være et homogent samisk uttrykk, eller om økonomisk aktivitet, representert ved sjøsamisk og reindriftssamisk bosetning, gav ulike resultat. Resultatene bekrefter det Solem observerte, at yngste sønns rett eksisterte både i den nomadiske og sjøsamiske befolkninga, idet aldersmønsteret ikke var vesentlig forskjellig mellom disse to gruppene.⁴⁶

Økt alder hadde altså ikke noe nevneverdig effekt på andel flergenerasjonsfamilier i 1865 og 1875, men det hadde den derimot i 1900. Ikke bare skjedde det en relativ nedgang i samboerskap på rundt 10 prosent for aldersgruppene opp til 74 år, men fallet fortsatte, og aller sterkest i den samiske befolkninga. Mens nær 70 prosent av samer i alderen over 75 år bodde sammen med eget voksent barn i 1875, var dette kun tilfellet for 30 prosent i 1900. Var dette en endring som involverte alle eldre, uavhengig av kjønn og ekteskapelig status?

De eldres ekteskapelige status

⁴⁶ Analysen er av plasshensyn ikke vist her. Se appendiks i artikkelforfatterens avhandling.

Figur 3: Prosent eldre bosatt med egne voksne barn, etter ekteskapsstatus og år. Fordelt etter etnisitet. Nord-Troms og Finnmark, 1865-1900. (N samisk befolkning; 1865=689, 1875=735, 1900=1180. N norsk befolkning; 1865=560, 1875=647, 1900=1416) Kilde: se figur 2.

Fig. 3 viser utviklingen i flergenerasjonshushold og de eldre ekteskapsstatus. Generelt synes ekteskapsstatus å ha hatt lik effekt på eldre samboerskap med egne voksne barn i den samiske befolkninga og i den norske. Andelen gifte eldre bosatt med eget barn var relativt stabil over tid. I 1865 og 1875 var det *større* sannsynlighet for at enker bodde med egne voksne barn enn hva tilfellet var for eldre ektepar. I 1900 ser vi derimot en mindre sannsynlighet for at enker levde i bofellesskap med egne voksne barn enn at eldre ektepar gjorde det. Et lignende skifte skjedde for enkemenn også, men mindre dramatisk. Den mest markante nedgangen skjedde for samiske enker bosatt med egne voksne barn. Der viser analysen at nær 70 prosent av enkene bodde i flergenerasjonsfamilier i 1875 mot 30 prosent i 1900.

Som tidligere nevnt er det en bred konsensus innen familiehistorie at den relativt høye andelen enker i samboerskap med egne voksne barn er et uttrykk for at mødrene, etter en periode med "tomt rede", flyttet inn til ett av sine voksne barn når ektemannen døde. Dette støttes delvis også av aldersmønsteret vist i fig. 2, spesielt blant eldre norske. Et betimelig spørsmål bør derimot være i hvor stor grad en slik sammenheng faktisk forteller oss noe om hvem som flyttet sammen med hvem. Den U-formede alderskurven trenger ikke indikere at det var de eldre som flyttet inn i ett av barnas hushold. Den kan likeså godt antyde at det var den yngre generasjonen som flyttet inn i foreldrenes hushold etter en periode med uavhengighet, gjerne når far døde.

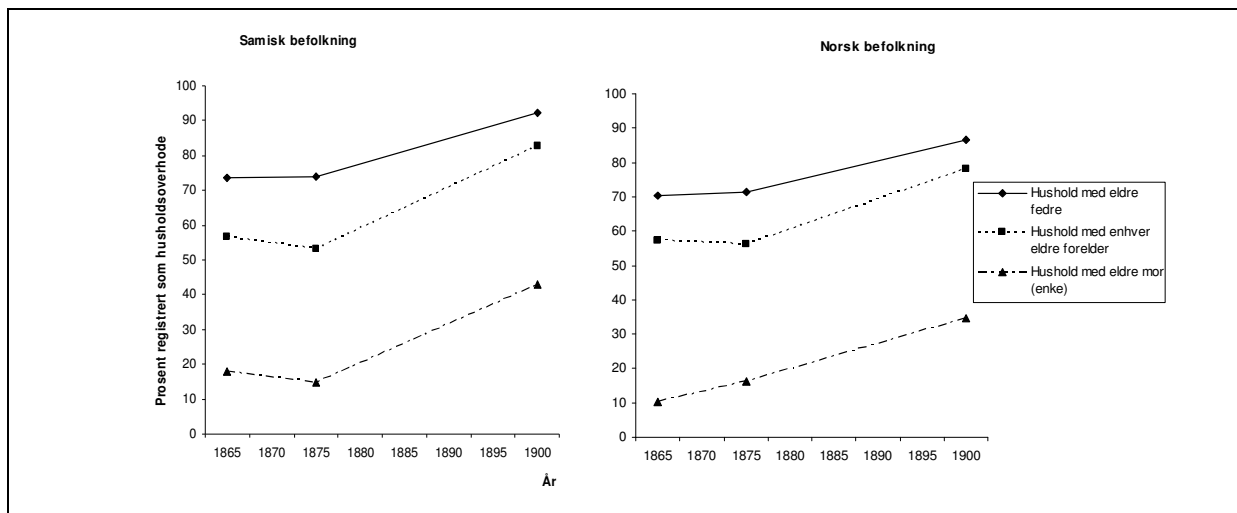
Stilling som husholdsoverhode

Det er rimelig å anta at når eldre er oppført som husholdsoverhode, så er det en stilling de ikke ville hatt dersom de flyttet inn i ett av barnas hushold. Forholdet mellom stilling som husholdsoverhode og husholdsarrangementet er derfor en av de viktigste indikatorene for å vurdere hvem som flyttet inn med hvem, og i hvilken grad den yngre generasjonen er avhengig av den eldre eller omvendt.

I sirkulæret til sokneprestene i landdistriktene ble det sagt at det skulle skrives "i 3die Rubrik et Ettal for hver særskilt Husholdning".⁴⁷ For hver nye husholdning skulle folketelleren registrere individets familiestilling, så som "Husfader, Kone, Søn, Datter,

⁴⁷ NOS, Indredepartementets Circulære af 12th Oktober 1865 til Sognepræsterne i Landdistrikterne (med Schema), C No 1, 1869: XXX. NOS II, C No. 1, 1882: 248–249. NOS V, No 4, Hovedoversigt, 1906: 186.

Forældre, Tjenestetyende, Logerende, Tilreisende osv.”⁴⁸ Som det går fram av instruksen er det rimelig å anta at medlemmene av husstanden ble oppført i relasjon til husholdsoverhodet, og at denne informasjonen tilsvarer person oppført som nummer én. Instruksen for alle tre folketellingene er rimelig konsekvent.

Figur 4: Prosent flergenerasjonsfamilier hvor den eldre hadde stilling som husholdsoverhode, etter år. Fordelt etter etnisitet. Nord-Troms og Finnmark, 1865-1900. (N samisk befolkning; 1865= 449, 1875=466, 1900=571. N norsk befolkning; 1865=343, 1875=360, 1900=692) Kilde: se figur 2.

Fig. 4 viser prosent flergenerasjonsfamilier hvor en forelder hadde stillingen som husholdsoverhode. Generelt synes trenden å ha vært lik i den samiske og den norske befolkninga.

Av alle flergenerasjonsfamilier hvor eldre fedre er til stede, er det gjennomgående at disse også hadde stillingen som husholdsoverhode. Dette er tydelig både i den samiske og den norske flergenerasjonsfamilien, men likevel sterkest i den samiske. Det er rimelig å anta at en slik trend er uforenlig med reinkorporeringsteorien. Det er langt rimeligere å anta at den yngre generasjonen forble i sine foreldres husholdninger etter å ha nådd voksen alder, eller at de – etter en periode med uavhengighet – returnerte til sine foreldres hjem.⁴⁹

Midtlinja viser prosentandelen av eldre med stilling som husholdsoverhode i alle flergenerasjonsfamilier. Linja viser at de fleste flergenerasjonsfamilier var ledet av den eldste generasjonen. Den nederste linja viser prosent flergenerasjonsfamilier hvor mødre var i stilling som husholdsoverhode. Kvinnelige husholdsoverhoder var i regelen enker. Den relativt lavere andelen enker som husholdsoverhode kan først og fremst være et uttrykk for det patriarkalske systemet. Ved fars død ble stillingen som husholdsoverhode fortrinnsvis gitt

⁴⁸ http://www.nappdata.org/napp/enum_materials.shtml har skanna utgaver av instruksene fra 1865, 1875 og 1900.

⁴⁹ Liknende konklusjon er gjort av Ruggles 2007.

til sønn eller svigersønn. Følgelig trenger ikke den lave andelen enker nødvendigvis uttrykke at enken hadde *flyttet inn* hos ett av sine barn, slik det er framstilt i reinkorporeringsteorien. Trolig overførte enken stillingen som husholdsoverhode til sønn eller svigersønn.

I en etnisk kontekst er det interessant å se at samiske enker synes å ha vært husholdsoverhode i flergenerasjonsfamilier i noe større grad enn norske enker. Videre ser vi at det mot det 20. århundre var mer vanlig for kvinner, uavhengig av etnisk tilhørighet, å beholde stillingen som husholdsoverhode, selv etter at de mistet mannen.

På bakgrunn av resultatene vist i fig. 4 er det rimelig å anta at flertallet av eldre som bodde sammen med sine voksne barn, forble i sine egne hjem. Enten forlot den yngre generasjonen aldri barndomshjemmet, eller så flyttet de tilbake til sine foreldres hjem etter en periode med uavhengighet. Hvem var disse barna?

Giftede barn og føderådssystemet

I førindustriell tid var det kun et mindretall av eldre giftede personer som bodde med giftede barn.⁵⁰ Mer vanlig var det at eldre giftede bodde med ugiftede barn, og at eldre enker og enkemenn bodde sammen med giftede barn. Mine funn støtter dette. 10 prosent av eldre ektepar bodde med giftede døtre og 19 prosent med giftede sønner. Som en kontrast kan det tilføyes at 66 prosent av eldre enker og enkemenn bodde med giftede sønner.

Det er en bred konsensus blant familiehistorikere å tolke denne trenden som et uttrykk for reinkorporeringsteorien. Barna *flyttet ut* ved giftermål, og de gamle *flyttet inn* til ett av barnas hushold når en ble ufør eller når livsledsager døde. Den økonomiske utviklingsteorien argumenterer imidlertid for en alternativ tolkning, og antyder at fokuset heller bør ligge på de endringene som skjedde da barnet giftet seg. Grunnen til dette er at giftermål i de fleste tilfellene skjedde i forbindelse med eiendomsoverdragelse.⁵¹

Om vi antar at eiendomsoverdragelse primært skjedde når far døde, og at barnet i de fleste tilfellene ikke kunne gifte seg uten å erverve eiendommen ved arv, så kan man ikke forvente at barn av enkemenn var i bedre posisjon til å gifte seg enn barn av giftede foreldre. Vi

⁵⁰ Referanse, se note 7.

⁵¹ Ruggles 2003: 154. Denne tolkningen strider ikke mot de forutsetninger som ligger til grunn for reinkorporeringsteorien. Den nære sammenhengen mellom ekteskapsalder og eiendomsoverdragelse er blant annet kjent som "Det europeiske ekteskapsmønster", se J. Hajnal, *European Marriage Patterns in Perspective*, i D. V. Glass og D. E. C. Eversley (red.), *Population in History*, Chicago 1965: 101–138. Se også J. Goody, Introduction, i J. Goody, J. Thirsk og E. P. Thompson (red.), *Family and Inheritance. Rural Society in Western Europe 1200–1800*, Cambridge 1978. I norsk kontekst er sammenhengen blant annet diskutert i Bull 2003. Hovedforskjellen er imidlertid at Ruggles foreslår at endringen i barnets ekteskapelige status ikke nødvendigvis betyr at han eller hun flyttet ut av foreldrenes husholdning.

bør derfor forvente å finne en lignende husstandstilknytning for enkemenn med ugifte voksne barn som for gifte menn med ugifte voksne barn.⁵²

Før vi går nærmere inn på selve analysen av disse forholdene, må vi imidlertid se nærmere på hvilken sammenheng det var mellom barns ekteskap og eiendomsoverdragelse i Norge, og da spesielt i NTF-området, og også vurdere hvor stor sannsynlighet det var for at dette skjedde ved fars bortgang.

Fra gammelt av har det eksistert to underholdssystemer for eldre: føderåd og flettførsel. Helland-Hansen har definert *føderåd* som overdragelse av husbondsrett, bruksrett og eiendomsrett til gården i vederlag mot at mottakeren forpliktet seg til å yte overdrageren underhold livet ut. Den som lot seg føre på flet (etymologisk i forbindelse med å ”fløtte” = gå på omgang), flyttet som regel til underholderens husstand. Vedkommende måtte gi fra seg alle sine eiendeler og ble dermed berøvet framtidig ervervelsesevne både hva gjelder arv og fruktene av eventuell arbeidsinnsats. Sammenliknet med føderådspersonen var flettføringen som person svakere stilt. Dette skyldtes først og fremst at flettføringen oppgav alt, mens dette i de fleste føderådssaker ikke skjedde før føderådsfolket var avgått med døden.

Til forskjell fra føderåd ble flettføring lovfestet i 1687, men er likevel beskrevet som lite betydningsfullt i norsk sammenheng.⁵³ I løpet av 1800-tallet hadde imidlertid Finnmark en relativt høy andel flettførsler sammenliknet med andre deler av landet, noe som gjør dette ekstra interessant å diskutere for vårt vedkommende.⁵⁴

Til tross for en nokså grei definisjon synliggjør Helland-Hansen i verket *Føderådsordningens historie i Norge* at innholdet og utfallet av kåravtalen varierte fra sted til sted, til og med innenfor en enkelt grend.⁵⁵ Selv om det i praksis var vanlig med ulike varianter og overgangsformer, skriftlig eller muntlig, er det likevel mulig å skille mellom tre hovedtyper av kår. Vinningskår var når føderådsfolkene med egen husholdning holdt tilbake en jordlapp eller lignende til eget bruk og at den avtatte part tilfalt yteren etter den underholdtes død. Egen husholdning var også vanlig for eldre som hadde varekår, men i disse tilfellene lå det i kontrakten at yteren skulle levere naturalier til de eldre. Den siste føderådsformen, som kanskje var den mest utbredte, var brødkår. I dette systemet var føderådsfolkene en del av husstanden og spiste ved yterens bord. Overalt i Norge het det ”å gå

⁵² Ruggles 2003.

⁵³ S. Imsen, Føderåd, i Imsen og Winge 1999: 130.

⁵⁴ K. Helland-Hansen, *Føderådsordningens historie i Norge*, bd. 1, Riksarkivaren skriftserie, 3, Oslo 1997: 261–298.

⁵⁵ Informanter som beskriver forholdene i Troms (ingen fra Finnmark) er alle hentet fra Helland-Hansen 1997. Intervjuene kommer opprinnelig fra forskningsprosjektet ”Gards- og grannesamfunnet i Norge” som startet noen år etter krigen ved Institutt for sammenlignende kulturforskning under ledelse av Rigmor Frimannslund Holmsen og Andreas Holmsen.

i brød med, være på brødet hos”. Til forskjell fra vare- og vinnekår, trengte ikke brødkår noen formell skriftlig avtale. Konsekvensen var derfor ofte en glidende overgang mellom eiendoms- og husholdsoverdragelse. En viss sosial og økonomisk differensiering er å spore i føderådssystemet, idet brødkår var vanligst på mindre gårder, små bruk og særlig på husmannsbruk.⁵⁶

Sosialt og økonomisk var ikke føderådsfolk en enhetlig gruppe. Det ble gitt føderåd på store så vel som på små gårder, blant velholdne bønder og blant fattige. Noen fellestrekk er imidlertid synlige: For det første var føderådsordningen grovt sett knyttet til den samfunnsgruppa som hadde jordbruk som hovedyrke. For det andre ble kårfolket værende på den gården der de selv hadde virket.⁵⁷ For det tredje var motivet for føderåd i de aller fleste tilfellene tiltakende alder, svakere krefter, sykdom, ønske om å holde på arbeidsdyktige sønner, håp om å hindre arvetrette og håp om å holde gården samlet innenfor slekta.

I Nord-Troms er det ikke funnet noen eksempler på fletførselskontrakter, derimot var føderådskontrakter mer vanlig. Helland-Hansen oppgir at det i 1875 var registrert 892 føderådshovedpersoner i Troms og at 14,9 prosent av disse bodde i egne kårhus.⁵⁸ Føderådshovedpersoner må her forstås på husholdsnivå, hvor hvert hushold med en eller flere føderådspersoner er representert med én person. Det blir imidlertid vanskelig å si noe nærmere om hvor utbredt kårordningen var, sett i forhold til totalt antall eldre i Troms. Dette skyldes at Helland-Hansen ikke foretar en distinksjon verken mellom kjønn eller ekteskapelig status.

Hvorfor var den relative andelen fletføringer større i Finnmark enn ellers i landet? Helland-Hansen har argumentert med at Finnmark ikke hadde noen tradisjon for verken føderåd eller fletføring før 1800-tallet, og at denne sene introduksjonen resulterte i at underholdssystemet fikk preg av et lovteknisk fundament. Å eie jord var et nytt fenomen, og i kombinasjon med at føderådstradisjonen sto svakt, var det muligens enklere for partene å bruke lovtekst og å falby seg og sitt gods på tinget?⁵⁹

Hvor utbredt var fletførsel i Finnmark? Svaret finner vi overraskende nok ikke hos Helland-Hansen, noe som primært skyldes at han opererer med prosentuelle forholdstall i statistikken sin, og der han bruker reelle tall er definisjonen av underholdssystemet tvetydig.⁶⁰ Riktignok oppgir Helland-Hansen at det er funnet 29 føderåds- eller fletførselskontrakter for

⁵⁶ Helland-Hansen 1997, bd. 2: 466.

⁵⁷ I tillegg fantes det riktignok omgangskårordning der de gamle flyttet rundt til de forskjellige yterne av kåret.

⁵⁸ Helland-Hansen 1997, bd. 2: 540.

⁵⁹ Helland-Hansen 1997, bd. 1: 279 og 282.

⁶⁰ Ibid: 278.

1865, og om vi ser dette tallet i forhold til det totale antall eldre over 60 år i Finnmark for samme år, kommer vi fram til at cirka 3 prosent av alle eldre hadde føderåds- eller fletførselskontrakt. En nærmere gjennomgang av folketellingene for Finnmark viser at 8 prosent var oppført som kårmann eller kårkone i yrkes- eller familierubrikken i 1865, henholdsvis 3 og 4 prosent i 1875 og 1900.⁶¹

I både føderåds- og fletføringskontraktene fra Agder til Finnmark er gjennomgangstonen den at underholdet skulle bestå av mat og drikke, klær, hus, lys, varme og oppvartning. I de fleste tilfeller også en anstendig begravelse. Er det urimelig å anta at dette også var den typiske omsorgen for de cirka 90 prosent eldre som ikke hadde noen form for kontrakt eller registrering som kårperson i folketellinga? Det er kanskje ikke urimelig å anta at det en informant fra Trondenes i Sør-Troms beskrev for sitt oppvekstområde, også gjaldt Finnmark?: ”Dersom bruka ikkje var serleg store, som ofte i nordnorske høve, tok ikkje gamlingen unna kår. Dei greidde seg med munnleg avtale, og det heitte berre at dei gamle skulle gå i brød [...] Det var rekna for sjølsagt at foreldra skulle ha sitt levebrød hos ungfolket.”⁶²

Hvor selvsagt var det at foreldre ”gikk i brød” hos ungfolket? Brødkår er som tidligere nevnt blitt karakterisert som den vanligste kårtypen og som en sekkebetegnelse for underhold hvor skriftlige kontrakter ikke forelå. ”Å gå i brød” assosieres med en type underordning. Tida med å stå som husholdsoverhode for egen husholdning var over, og underholdet (brødet) ble gitt av andre, fortrinnsvis fra eget voksent barn. Er det mulig å konkludere med at de cirka 90 prosent eldre over 60 år som verken hadde kårtittel i folketellinga i 1865 eller kårkontrakt, i realiteten var eldre på brødkår? Materialet mitt viser at slutningen kan være problematisk.

Som tidligere nevnt bodde i overkant av 60 prosent av alle eldre med eget voksent barn i 1865. 75 prosent av disse flergenerasjonshusholdene var styrt av den eldre generasjonen. Det vil med andre ord si at det er nærliggende å tenke seg at kun 25 prosent av alle eldre som bodde sammen med egne barn, gikk i brød hos dem. Et nærliggende spørsmål i denne sammenheng bør være om norsk familiehistorie har framstilt bildet av de eldre for ensidig. Er det mulig å tenke seg at eldre ”gikk i brød” samtidig som de hadde stilling som husholdsoverhode?

⁶¹ I Nord-Troms var 15 prosent av eldre over 60 år registrert som kårperson i 1865, henholdsvis 15 og 19 prosent i 1875 og 1900. For begge fylkene er det grunn til å anta en betydelig underregistrering da gjennomsnittlig 40 prosent av eldre i Nord-Troms og 50 prosent i Finnmark mangler registrering av yrke. Framtidig forskning bør kunne gi oss et nærmere svar på omfanget av føderådssystemet, og spesielt interessant vil det være å kunne si noe nærmere om hvor norsk kårskipnaden var i det fleretniske nord.

⁶² Helland-Hansen 1997, bd. 1: 320.

Da det ikke foreligger noen lokale eller regionale studier av føderådssystemet i NTF-området, er det vanskelig å si noe eksakt om hvor nær knyttet til avtalen om føderåd og tidspunkt for den yngre generasjons giftermål var, og hvor stor sannsynlighet det var for at dette skjedde ved fars død. Det er imidlertid nærliggende å tenke seg at dødsfallet til en av foreldrene utløste en diskusjon og handling om framtidens arbeidsfordeling på bruket, primært på grunn av et nokså rigid kjønnsfordelt arbeid. For det første kan man ikke utelukke at dødsfallet påvirket sannsynligheten for at eldste sønn giftet seg og/eller overtok stillingen som husholdsoverhode. For det andre, om det ikke var sønner i gifteklar alder, var det sannsynlig at en datter ble værende for å ta arbeidet og det ansvaret som tradisjonelt var pålagt husfrua.

At framtidens arbeidsfordeling på gården kan ha vært avgjørende for generasjonsskiftet, er blant annet vist i studier fra 1700- og 1800-tallets Rendalen, hvor det eksisterte en sammenheng mellom arveoppgjør og tidspunkt for giftermål.⁶³ Videre viser samme studie at presset på eldste sønn til å gifte seg gradvis letnet utover på 1800-tallet. Eldste sønn kunne i større grad velge når han skulle gifte seg, uten fare for sin framtidige arv av gården. Dette var tydeligst i familier der far døde og ingen døtre var tilgjengelig. I disse tilfellene beholdt enka posisjonen som husfrue, og sønnen utsatte giftermålet.⁶⁴ På 1800-tallet er det i tillegg observert at flere eldste sønner var ugifte da de tok over gården, og dersom de i det hele tatt giftet seg, skjedde ikke det før etter sin fars død.

Beate Homlong har funnet at eiendomsoverdragelsen av gårdsbruk i Etne skjedde ved dødsfallet til en av foreldre, og i de fleste tilfellene når mor døde. Forklaringen, ifølge Homlong, var at gårdsdrifta måtte finne en erstatter for husfrua. Dette skjedde ved at eldste sønn giftet seg og tok over stillingen som husholdsoverhode.⁶⁵

Både Rendalen og Etne var sterke jordbruksbygder, og det kan derfor være vanskelig å generalisere og dra paralleller til NTF-området. Synet på et praktisk selvforsyningshushold hvor det viktigste var å sikre arbeidskraften på bruket går igjen som sentrale forklaringsvariabler for både Rendalen og Etne, et syn det ikke er urimelig å tenke seg var gjeldende i NTF-området også.

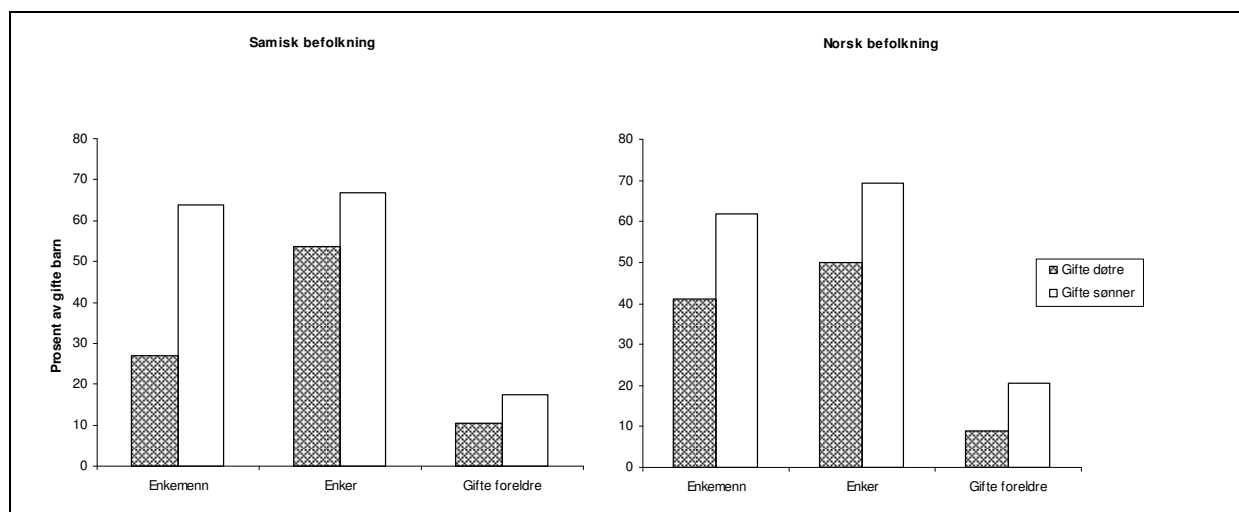
På bakgrunn av diskusjonen over, som viser at skriftlige kårkontrakter eller kåropplysninger i folketellingene var forbeholdt de færreste, spesielt i Finnmark, er det rimelig å anta at de fleste eiendommene ble overført etter foreldrenes bortgang, og da spesielt

⁶³ Bull 2006, artikkel 2: 28.

⁶⁴ Ibid: 20.

⁶⁵ B. Homlong, "vores eiende lemstue ...". *Kårskipnaden i Etne 1716–1901*, hovedfagsoppgave, Historisk institutt, Universitetet i Bergen 1995: 86.

fars død. Inntrykket forsterkes av at flertallet av flergenerasjonsfamilier hadde den eldre generasjonen oppført som husholdsoverhode (fig. 4).

Figur 5: Prosent gifte sønner og døtre samboende med foreldre, etter kjønn og ekteskkelig status til foreldrene. Fordelt etter etnisitet. Nord-Troms og Finnmark, 1865-1900. (N samisk befolkning=1507. N norsk befolkning=1399) Kilde: se figur 1.

Fig. 5 viser prosentandelen av gifte sønner og døtre som bodde sammen med foreldre, fordelt på kjønn, etnisitet og ekteskkelig status til foreldrene. Om det var en sammenheng mellom eiendomsoverdragelse og barns giftermål, og dette i de fleste tilfellene skjedde når far døde, bør vi som tidligere nevnt forvente at andelen enkemenn samboende med ugifte voksne barn skal være lik gifte fedre samboende med ugifte voksne barn. Fig. 5 viser derimot at gifte foreldre, uavhengig av etnisk tilhørighet, i større grad var samboende med ugifte barn enn tilfellet var for eldre med enkestatus. Forskjellen er slående. Hva kan grunnen være?

Vi kan ikke utelukke at den høyere andel samiske og norske enkemenn bosatt med gifte sønner indikerer at det kan være en sammenheng mellom eiendomsoverdragelse og sønnens giftermål, og at overdragelsen nødvendigvis ikke var direkte knyttet til fars bortgang. Preferanse for gift sønn er også tydelig blant eldre gifte, hvor sannsynligheten er nær dobbelt så høy for at samboerskapet var med en sønn som med en datter. Denne dominansen, som er et mønster vi ser uavhengig av foreldrenes ekteskkelige status og etnisk tilhørighet, kan altså være et uttrykk for enten det primogeniture eller ultimogeniture arvesystemet som begge favoriserte sønn ved overdragelse av eiendom.

Vi kan heller ikke utelukke at forskjellen er et uttrykk for at eldre, etter at livspartneren døde, flyttet inn i husholdet til ett av de gifte barna. En slik forklaring er imidlertid ufullstendig om vi tar hensyn til at de aller fleste eldre i flergenerasjonshushold hadde stilling som husholdsoverhode (fig. 4). Dernest forklarer den ikke hvorfor enkemenn i større grad bodde sammen med ugifte døtre enn med ugifte sønner.

En mulig forklaring kan derimot være et resultat av en markert kjønnsforskjell i arbeidet. Vi vet fra tidligere forskning at fjøsarbeid ble ansett som en trussel mot mannlig verdighet.⁶⁶ Husholdningene trengte derfor kvinner, og om en gammel mann med ugift datter i familiehusholdet ble enkemann, var det langt mindre behov for å la datteren gifte seg. Så lenge faren var skikket til å utføre de mannlige oppgavene, kunne familien overleve med en voksen mann og en voksen kvinne.⁶⁷

Fig. 5 viser at samiske enkemenn i større grad enn norske foretrakk å være samboende med ugift datter. Som nevnt innledningsvis viser tidligere forskning at det kjønnsdelte arbeidet ikke var like rigid i den samiske befolkninga sammenliknet med den norske.⁶⁸ Vi kan derfor tenke oss at de ugifte samiske døtrene ikke bare fylte hustruens arbeidsoppgaver, men også fedrenes arbeid etter hvert som det ble mer problematisk for dem å utføre dette.

Når en gammel mor ble enke, var sannsynligheten større for at hun bodde sammen med en gift datter enn en ugift datter, men vi ser også at enker i større grad enn enkemenn var samboende med et gift barn, uavhengig av barnets kjønn. En nærliggende årsak til dette kan være at mødre ved tap av ektemann langt sjeldnere fortsatte i stilling som husholdsoverhode (fig. 4). Når derimot far ble enkemann, var sannsynligheten større for at han fortsatte som husholdsoverhode, særlig i de tilfeller hvor eldste sønn ikke var klar til å ta over, og hvor en voksen datter kunne overta husmorsansvaret. Denne forklaringen støttes av den høye andel eldre fedre som holdt tittelen som husholdsoverhode (fig. 4).

Nedgangen i flergenerasjonsfamiliene mellom 1875 og 1900 skjedde blant eldre som ikke var husholdsoverhode, og endringen over tid var like dramatisk for gifte som for enker og enkemenn.⁶⁹ I 1865 og 1875 bodde om lag 60 prosent av alle eldre uten stilling som husholdsoverhode sammen med egne voksne barn. I 1900 var dette redusert til 25 prosent. Med andre ord betyr det at det var de eldre husholdsoverhodene som i sterkere og sterkere grad opprettholdt flergenerasjonshusholdet. Funnet er spesielt interessant dersom vi knytter det opp mot stammefamilieidealet. Som tidligere nevnt var det karakterisert ved at et gift barn med sin familie ble værende igjen i husholdet til foreldrene. Et sentralt spørsmål blir derfor hvilken effekt denne endringen hadde på giftermålmønsteret hos den yngre generasjonen i flergenerasjonshusholdet.

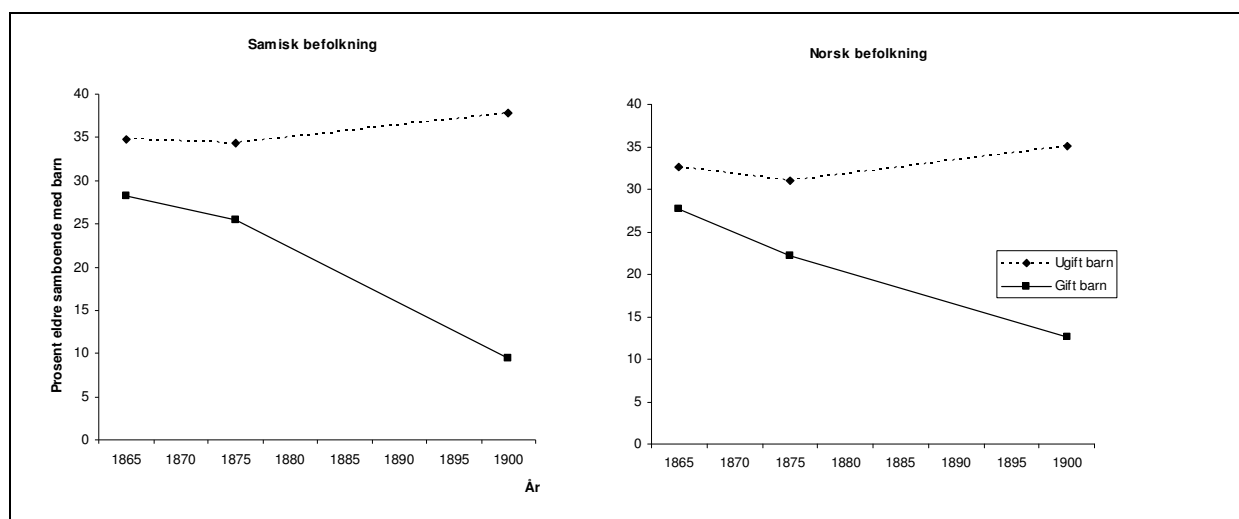
⁶⁶ R. R. Balsvik, Kvinner i nordnorske kystsamfunn, *Historisk tidsskrift*, 1991, 4: 640.

⁶⁷ Lignende funn og konklusjon er gjort av Ruggles 2003.

⁶⁸ Det var for eksempel ikke uvanlig at samiske kvinner deltok i fisket. Niemi 1983: 144.

⁶⁹ Figuren vises ikke her, se appendiks i artikkelforfatterens avhandling.

Barnas kjønn og ekteskapelig status

Figur 6: Prosent eldre samboende med egne barn etter barnets ekteskapelige status og år. Fordelt etter etnisitet. Nord-Troms og Finnmark, 1865-1900 N samisk befolkning; 1865=689, 1875=735, 1900=1180. N norsk befolkning; 1865=560, 1875=647, 1900=1416) Kilde: se figur 1

Sammenhengen mellom barnets ekteskapelige status og tilknytning til flergenerasjonshushold er framstilt i fig. 6. Det er i flergenerasjonshusholdene med gifte barn at endringen skjer, både i den samiske og den norske befolkninga. Mens nær 35 prosent av eldre i flergenerasjonshushold bodde sammen med gifte barn i 1865, var det kun 10 prosent samiske og 13 prosent norske eldre som hadde en slik boform i 1900. Dette lave nivå var et resultat av en vedvarende nedgang over tid.

Om vi går nærmere inn og ser på det samboende barnets kjønn, viser analysen at nedgangen i den norske befolkninga ene og alene skyldtes en reduksjon i samboerskap med gifte sønner.⁷⁰ Om de eldre bodde sammen med voksen sønn i 1865 og 1875, så var sannsynligheten like stor for at det var med en gift som en ugift sønn. I 1900 var samboerskapet med gifte sønner imidlertid redusert til 10 prosent, mens samboerskapet med ugifte sønner fortsatt holdt seg på et nivå i overkant av 20 prosent.

I de samiske flergenerasjonshusholdene var det i 1865 og 1875 noe vanligere at eldre bodde sammen med gifte sønner, i overkant av 20 prosent, enn med de 18 prosentene som var samboende med ugifte sønner. I 1900 var nivået for samboerskap med gifte sønner sunket til 7 prosent. Samtidig skjedde det en reduksjon i flergenerasjonshushold med gifte døtre, fra 7 til 2 prosent. Felles for både de norske og de samiske flergenerasjonshusholdene er imidlertid at barnets ekteskapelige status gjennom hele perioden hadde en større betydning i flergenerasjonshushold med døtre. Om eldre bodde sammen med en voksen datter, så

⁷⁰ Se note 69.

foretrakk de ugifte døtre i over 60 prosent av tilfellene, en tendens som økte fram til 1900. Sønnens ekteskapelige status hadde til sammenlikning kun betydning i 1900.

Livsløpet

Hvorfor bodde eldre enker og enkemenn uten stilling som husholdsoverhode langt sjeldnere sammen med egne barn i 1900 enn i tida forut?

En måte å nærme seg spørsmålet er å kartlegge viktige hendelser til et utvalg eldre for på den måten å kunne vurdere om det var strukturer i familiens eller husholdets livsløp som bidro til endringen. Med utgangspunkt i dåps-, vielses- og begravelsesprotokoller samt folketellingene fra 1865, 1875 og 1900, er det blitt foretatt en lenking med utgangspunkt i eldre over 60 år i 1900-tellinga. Spesifikke kriterier er at de hadde status som enke eller enkemann i 1900, var bosatt i områdene Skjervøy, Nordreisa, Kvænangen eller Kautokeino, og registrert i NTF-området i 1865.

Totalt består utvalget av ni enker og elleve enkemenn. Fem av disse måtte fjernes da analysen avdekket at de bodde sammen med egne voksne barn ved tellingspunktet i 1900.⁷¹ Av dette utvalget var ni samiske, fem norske og én kven. Dåpsregistreringene viser at enkene gjennomsnittlig hadde født 2,6 barn, og dette er lavere enn forventet. 27 prosent av utvalget fikk bare jenter. 60 prosent av utvalget hadde et yrke oppført i 1900, mens 1/3 av utvalget var registrert som fattiglem. Halvparten var oppført med annet bosted i 1900, men i samme kommune som ved tidligere tellinger. 1/3 av utvalget hadde samme bostedskommune gjennom alle tre folketellingene, men for kun tre personer var det oppgitt samme bostedsnavn i begravelsesprotokollen. Her mangler det riktignok opplysninger om bosted for mer enn halvparten av utvalget.

⁷¹ Tre kvinner og to menn. Introduksjonskapitlet i artikkelforfatterens avhandling vil diskutere dette nærmere.

	49	51	52	53	54	57	58	59	61	63	Folketelling 1865	67	Folketelling 1875	80	84	87	88	89	Folketelling 1900	1914
Morten Larsen (f. 1827)																				† Fattiglem bosted i Langfjorden
Marit Nielsdatter (1. kone)																				
Inger Eline																				
Peder Martin																				
Elen Kristine Andersdatter (2. kone)																				
Inger Maria (Elen K datter)																				
Per Andreas (Elen K sønn)																				
Mathias (Elen K sønn)																				
Peder Anderas (Elen K sønn)																				
Elen Bergithe																				
Marith Kristine																				
Ragnhild Catharina																				
Nille Johanna																				
Serine Inger Anna (Inger E datter)																				

Figur 7: Livsløpet til Morten Larsen perioden 1849-1914. Skjervøy.

Kilde: Folketellinger 1865, 1875, 1900. Vielse-, døps-, døps- og begravelserprotokoller for Skjervøy, Kvænangen, Nordreisa og Kautokeino.

Fig. 7 viser livsløpet til enkemann Morten Larsen, registrert som enslig losjerende i 1900. I 1865 og 1875 satt Morten som husholdsoverhode på gården Hugnes helt sør på øya Arnøy i Skjervøy prestegjeld. Han var samisk fiskerbonde, og gårdsdrifta besto av 4 kyr, 10 sauer og 14 reinsdyr i 1865, noe lavere i 1875. Han giftet seg i 1849, 22 år gammel, men ekteskapet ble kortvarig. Hans kone Marit Nielsdatter døde i 1857 og etterlot seg to barn. I 1859 giftet Morten seg på ny. Hans nye kone, Elen Kristine hadde med seg fire barn fra sitt ekteskap med avdøde Niels Peersen. Tre av disse bodde i husholdet på Hugnes i 1865. Elen Kristine og Morten fikk fire barn. I 1887 døde Elen Kristine, og Morten giftet seg ikke igjen. I 1900, 73 år gammel, bodde han fortsatt på Hugnes. Han var fortsatt registrert som fiskerbonde, men stillingen som husholdsoverhode var blitt overført til Ole Arnesen og Beret Olsdatter. Det var ingen nære slektskapsforbindelser mellom ungfolket på Hugnes og Morten. Morten Larsen døde i 1914 som fattiglem med bosted i Langfjorden et stykke nord for Hugnes.

Peder Martin var Mortens eneste biologiske sønn, og sannsynligheten var størst for at han skulle ta over bruket etter sin far. I 1875 var Peder Martin 18 år gammel og fortsatt bosatt hjemme. I 1888, ett år etter at Morten mistet sin kone, mistet han også Peder Martin. Ugift og i en alder av 31 år, kullseilte han med båten på vei hjem fra Finnmarksfiske. I begravellesprotokollen er bostedet hans Hugnes.

Peder Andreas, som var Elen Kristines sønn fra første ekteskap, bodde i foreldrehjemmet i 1875, 21 år gammel og av yrke "hjalp han faderen". I likhet med Peder Martin ble Peder Andreas etter hvert en aktiv yrkesfisker. I 1900 var han bosatt som enslig losjerende i husholdet til søsteren Elen Bergithe. Ugift, og med sviktende helse døde han av nyrebetennelse, 53 år gammel.

Begge sønnene til Morten valgte en tilværelse som ungar og fisker, og et åpenbart spørsmål er om sønnene i det hele tatt var interessert i å ta over bruket. I siste del av 1800-tallet vet vi at deltakelse i fiskeriene økte, og dette må ha gitt unge menn flere valgmuligheter enn tidligere. Det var ikke lenger selvsagt at sønnen ble igjen og tok over bruket, og en merkbar konsekvens var at foreldrene måtte se etter andre til å ta over bruket.⁷² Hva med døtrene?

⁷² Økt deltakelse i fiskeriene innebar økt risiko for drukning. Offisiell norsk statistikk viser at dødeligheten blant menn i 20-års alder i Norge lå helt fra begynnelsen av 1860-årene og til slutten av 1920-årene stadig høyere enn dødeligheten blant menn mellom 30 og 40 år. Trenden var mest framtrædende omkring 1890. I tillegg var dødeligheten høyere blant menn enn kvinner i denne aldersgruppa. *Dødeligheten og dens årsaker i Norge 1856–1955*, Samfunnsøkonomiske studier nr. 10, Statistisk sentralbyrå 1961: 117–122. For framtidig forskning vil det være interessant å se i hvor stor grad dødeligheten blant unge menn påvirket nedgangen i flergenerasjonshushold som her er påvist. Til et slikt prosjekt trengs det longitudinelle data, og befolkningsregisterprosjektet som er beskrevet i fotnote 43 vil kunne gjøre dette mulig.

Av Mortens fire døtre har det vært mulig å spore tre. Yngste datter, Nille Johanna, døde 17 år gammel av difteri. Ragnhild Catharina giftet seg og flyttet helt nord på øya, til Årvik. Elen Bergithe giftet seg i 1880 med nabogutten Nils Andreas Arnesen og bosatte seg i Haugnesbukta. I tillegg til ektemann og syv barn, det yngste under ett år, hadde hun som tidligere nevnt stebroren losjerende hos seg. Framfor å flytte til datteren, valgte 73 år gamle Morten å være losjerende i husholdet han selv hadde etablert 51 år tidligere, selv om dette tilsynelatende ikke var med nær familie.

Det er vanskelig å vurdere i hvilken grad Morten Larsen representerer resten av gruppa, da det umiddelbare inntrykket er at utvalget heller er mer uensartet enn likt. Noen tendenser er det imidlertid interessant å trekke fram. Det er påfallende at dette snevre utvalget har to barnløse og i alt sju eldre som kun fikk ett–to barn hver. Med få barn var risikoen for ensom alderdom høyere. Videre viser livsløpet til Morten Larsen at en barneflokk med få sønner kunne by på utfordringer dersom man valgte å bli værende i det husholdet man opprinnelig etablerte.

Det er derimot problematisk å tenke seg at fallende fertilitet og kjønnspreferanse skal være sterke forklarende faktorer for det generelle fallet i flergenerasjonshushold i tida mellom 1875 og 1900. Det er imidlertid ikke urimelig å tenke seg at lav fertilitet og barns kjønn, kombinert med at unge menn fikk flere valgmuligheter til å ta seg næring utenfor familiegården, gjorde flergenerasjonshusholdet sårbart.

Konklusjon

I løpet av undersøkelsesperioden, og spesielt etter 1875, skjedde det en endring i husholdsstrukturen i NTF-området, og demografisk var endringen kjennetegnet ved:

- Markant nedgang i samboerskap ved økt alder hos den eldre
- Markant nedgang i samboerskap for eldre enker og enkemenn
- Markant nedgang i samboerskap med gifte sønner.

I et etnisk perspektiv hadde endringen et felles demografisk uttrykk. Det er likevel verdt å merke seg at endringen var mer omfattende i den samiske befolkninga da denne gruppa i tida forut for 1900 var sterkere assosiert med flergenerasjonshushold enn den norske. I 1900 var denne ulikheten visket ut.

Det teoretiske hovedfokuset har vært å drøfte om flergenerasjonshusholdet var kjennetegnet ved at de eldre flyttet inn til ett av sine voksne barn når de ikke lenger kunne opprettholde et selvstendig hushold, eller hvorvidt ett av barna ble værende i foreldrehjemmet også etter inngått giftermål. I arbeid med tverrsnittsanalyser er stillingen som

husholdsoverhode i flergenerasjonshusholdene muligens den sterkeste indikatoren til å gi svar på dette spørsmålet, da sannsynligheten for at den eldre påberopte seg denne stillingen ved innflytting er liten. I flergenerasjonsfamilier med eldre fedre var stillingen som husholdsoverhode i nær $\frac{3}{4}$ av tilfellene tillagt den eldre generasjonen, og denne tendensen økte i løpet av perioden. Også her ser vi en lik utvikling i den norske og den samiske befolkninga. Eldre fedre ser derimot ut til å ha en noe sterkere posisjon i den samiske befolkninga enn i den norske. Vi ser i tillegg at det er de eldre uten stilling som husholdsoverhode som i langt mindre grad var samboende med eget voksent barn i 1900 enn i tida forut.

Det er med andre ord rimelig å anta at flergenerasjonshusholdene var kjennetegnet ved at eldre ble værende i det husholdet de selv hadde etablert, og at et voksent barn enten ble værende igjen eller flyttet tilbake til foreldrehjemmet etter en periode med selvstendighet. En slik organisering er hva Le Play definerte som stammefamiliesystemet.

Tidligere forskning har argumentert for at odels- og åsetesretten i tillegg til føderådssystemet bidro til å opprettholde denne strukturen, og et sentralt spørsmål har derfor vært å diskutere hvordan dette systemet virket i det fleretniske NTF-området.

Yngste sønns rett er et sentralt element i det samiske arvesystemet. Underhold i alderdommen var tydeligere sikret der yngste sønn sto som arving enn der eldste sønn gjorde det, primært fordi foreldrene fortsatt hadde ugifte barn i huset når eldste sønn kom i gifteklar alder. Yngste sønns rett kan derfor bidra til å forklare den høyere frekvensen av flergenerasjonshushold i den samiske befolkninga sammenliknet med den norske. Yngste sønns rett kan også bidra til å forklare den relativt lave posisjonen føderådssystemet hadde, spesielt i Finnmark. Både et primogeniturt og et ultimogeniturt system har en preferanse for sønner, og sammenhengen mellom tidspunkt for arv og giftermål er bekreftet ved at flergenerasjonshushold hadde en tydelig preferanse for gifte sønner. Denne preferansen var fraværende i 1900.

Slik sett kan nedgangen i flergenerasjonshushold på slutten av 1800-tallet forstås som en oppløsning av det tradisjonelle stammefamiliesystemet. Den gruppen som derimot i større og større grad opprettholdt flergenerasjonshusholdet, var de ugifte døtrene. Ved fravær av gifte sønners koner, var ugifte døtre en god erstatning i de gjøremål som tilfalt husmora.